

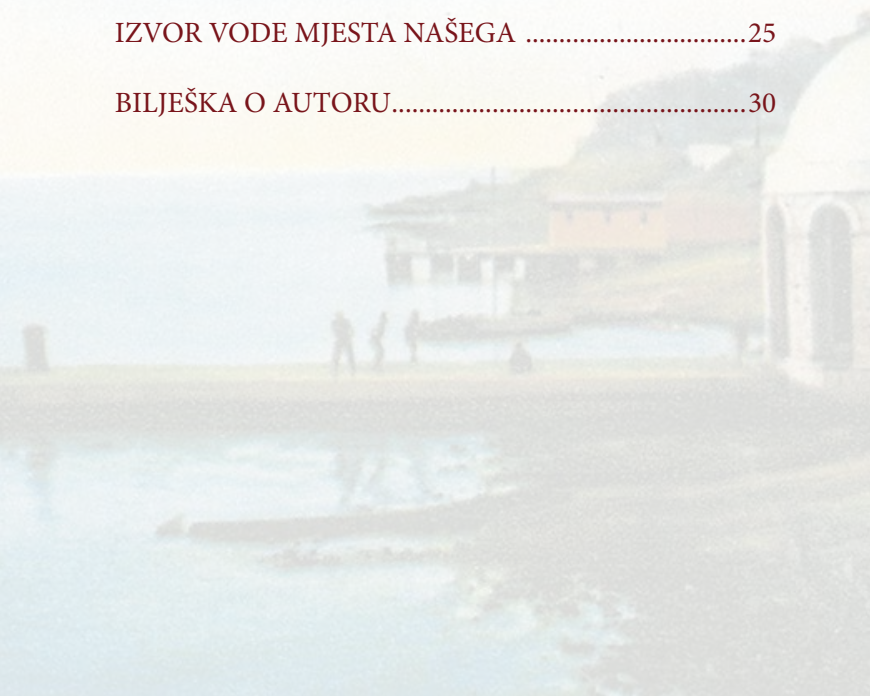
FONTANA

CARSKI ZDENAC

KAZALO:

F O N T A N A (Carski zdenac)	1
UVODNA NAPOMENA.....	4
ZADARSKI ARBANASI	6
CARSKI ZDENAC - FONTANA.....	7
STARI ZADARSKI ZDENAC ZA SNABDIJEVANJE BRODOVA	18
IZVOR VODE MJESTA NAŠEGA	25
BILJEŠKA O AUTORU.....	30

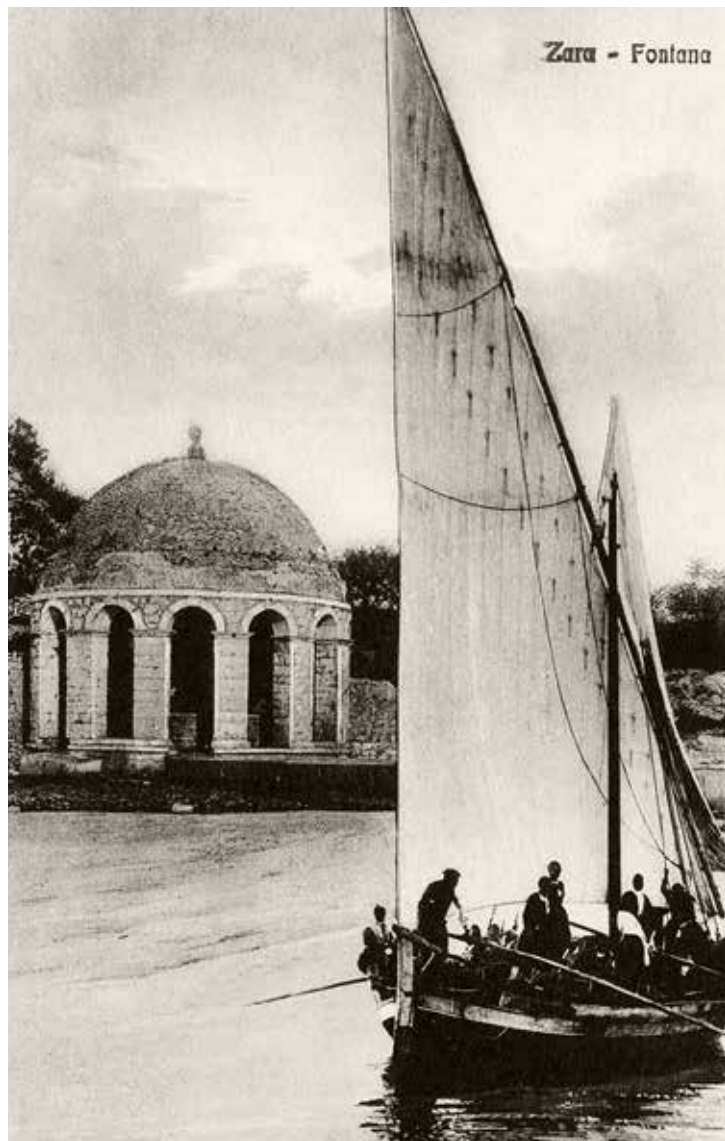
Bernard Kotlar

CARSKI ZDENAC
FONTANA

Zadar - Arbanasi, 2021.

Izvor vode mjesta našega

Zara - Fontana

UVODNA NAPOMENA

Poštovani čitatelji,

ovom knjižicom želim vam predstaviti *Carski zdenac*, odnosno *Carsku fontanu*, odnosno *Fontanu* kako je narod zove.

Do sada su mnogi znameniti ljudi pisali o *Fontani* i zahvaljujući njima, mogao sam sve to što je do sada napisano ujediniti na jednom mjestu i uz stare razglednice i nove fotografije detaljno predstaviti *Fontanu*.

Ugodna mi je dužnost zahvaliti svima bez čijih djela ne bi bilo moguće uraditi ovu knjižicu, a oni su:

- Petar Zoranić (1508. - umro prije 1569.) // *Planine*, 1536.,
- Tullio Erber (1854. - 1909.) // *La colonia Albanese di Borgo Erizzo presso Zara*, 1939.,
- Ivo Petricioli (1925. - 2009.) // *Pomorski zbornik*, 1969.,
- Aleksandar Stipčević (1930. - 2015.) // *Kulturno povijesni spomenici u Arbanasima*, 1977.),
- Ivica Matešić Jeremija (1959. - 2020.) // *Izvor vode mjesta našega*, 2018.

Bernard Kotlar

Na jugoistoku od poluotoka na kojem se smjestio povijesni dio Zadra proteže se drugi poluotok gdje su se prije 295 godina, točnije između 1726. i 1733. godine, smjestili albanski doseljenici, koji su iz okolice Skadra prebjegli na tadašnji mletački teritorij i osnovali ovdje svoje novo naselje. To je naselje prozvano Arbanasi i u njemu i dandanas žive potomci doseljenih Albanaca. Sve do svršetka II. svjetskog rata mjesto Arbanasi bilo je odvojeno, zasebno naselje, a od tog vremena sastavni je dio grada Zadra.

Poluotok na kojem se prostiru Arbanasi bio je naseljen mnogo prije nego što su se na njemu smjestili albanski doseljenici, ali je to bilo vrlo rijetko i ne kontinuirano. Ipak, spomenici što su na tom području otkriveni, ili za koje se zna na osnovu arhivskih podataka, važni su ne samo za upoznavanje prošlosti tog poluotoka, nego i samoga Zadra, jer je većina od tih spomenika izravno povezana s kulturnom prošlošću grada.

No, već i ono što dosada znamo o kulturno-povijesnim spomenicima na području Arbanasa zaslužuje našu pažnju kao vrlo vrijedan dio kulturne i umjetničke baštine grada Zadra.^[1]

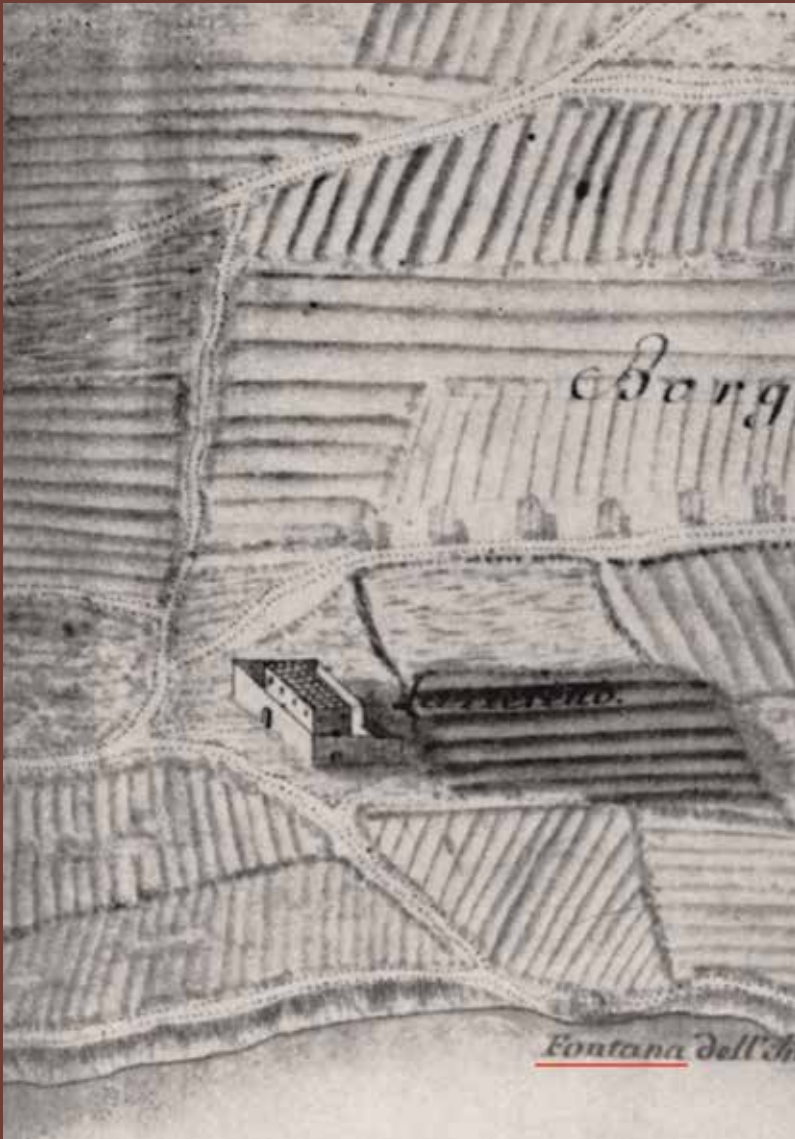
Ono što dosad znamo o najpoznatijem kulturnom spomeniku na području Arbanasa *Carskom zdencu* zaslužuje našu pažnju kao vrlo vrijedan dio kulturne i umjetničke baštine grada Zadra.

1 Stipčević, Aleksandar. Kulturno povijesni spomenici u Arbanasima (Zadar): povodom 250-godišnjice doseljenja zadarskih Arbanasa. Zadar: Mjesna zajednica Arbanasi; Centar Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1977., str. 5.

U neposrednoj blizini kasnoantičke nekropole, na samoj morskoj obali, diže se monumentalna renesansna građevina kružna oblika natkrita kupolom, koja pokriva zdenac sa živom vodom. Ta *fontana* — odnosno *Carska fontana* — kako se naziva u dokumentima i kako je i danas narod zove, podignuta je na mjestu gdje je već prije postojala neka konstrukcija, kojom je živi izvor vode bio ograđen. To se zaključuje na osnovu činjenice što se na tome mjestu i prije gradnje ove građevine spominje *fontana*, dakle ograđeni izvor, koji je, jednako kao i sadašnja *fontana*, služio za snabdjevanje pitkom vodom okolnog stanovništva i brodovima koji su tu navraćali.^[2] Možemo nagađati da je oko tog izvora već u antičko doba postojala neka građevna konstrukcija, no o tome zasada nemamo nikakvih arheoloških ili drugih potvrda. U antičko doba, kada je morska površina bila oko 2 m niža (u odnosu na kopno) od današnje razine, voda što je iz tog izvora izvirala morala je biti vrlo dobre kakvoće i bez i najmanje primjese morske vode. Morao je to stoga biti vrlo poznat i mnogo upotrebljavan izvor pitke vode, pa je upravo postojanje tog izvora bilo odlučujuće za sve ono što se u blizini tog izvora odigravalo — i gradilo — kako u antici, tako i u srednjem vijeku. Imamo, naime, indicija da je u antička vremena u blizini tog izvora postojao hram posvećen Apolonu Likijskom, koji se spominje u natpisu što je otkriven, kako nas izvješćuje I. Lucius, *extra Jader prope fontem*.^[3]

2 Detaljno je o toj fontani pisao Ivo Petricioli, Stari zadarski zdenac za snabdjevanje brodova. Pomorski zbornik, 7, 1969, str. 545—553.

3 J. Lucius, *Inscriptiones Dalmaticae, Lugduni Batavorum*, 1725, str. 38. Natpis se nalazi na žrtveniku posvećenu Apolonu Likijskom i prema CIL III 2902 glasio je: APOLLINI LYCIO /M(ARCUS) PUBLICUS/ CAMPANUS AE /DITUUS IUSSU/ IPSIUS D(ONOM) D(EDIT).

A historical map of a rural landscape. The map shows a network of roads, some solid and some dashed, winding through a patchwork of fields. The fields are depicted with various hatching patterns: vertical lines for some, horizontal lines for others, and diagonal lines for a third. In the center-left, there is a small, simple building with a dark roof and a chimney. To the right of the building, there is a small rectangular area with the word "CANTIERO" written on it. The word "Borg" is written in a large, cursive script in the upper right quadrant. At the bottom right, the words "Fontana dell'In" are written in a cursive script, with "Fontana" underlined.

Borg

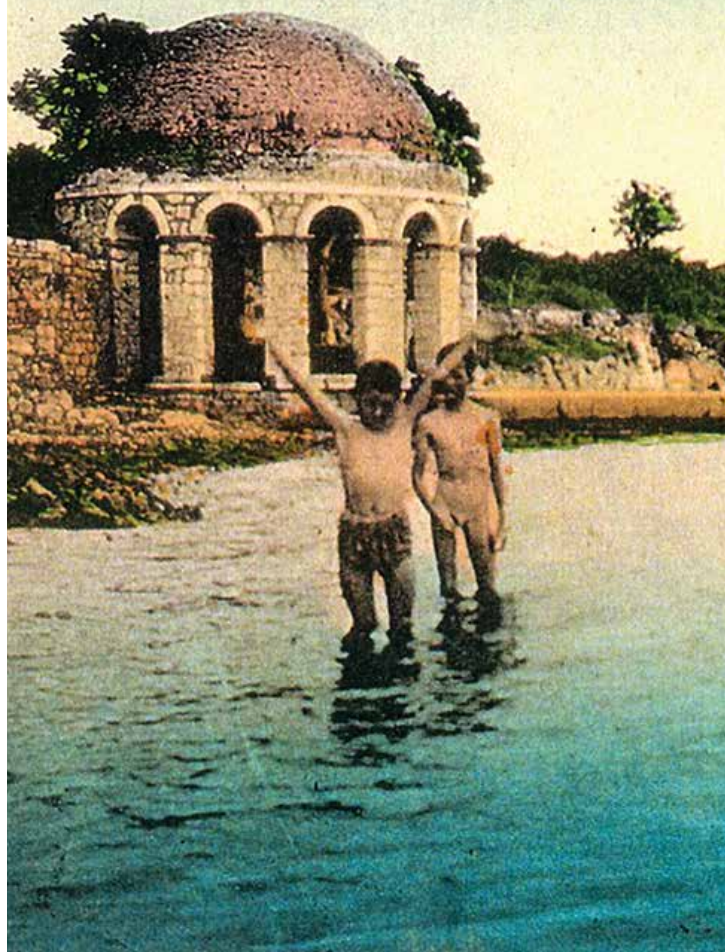
Fontana dell'In

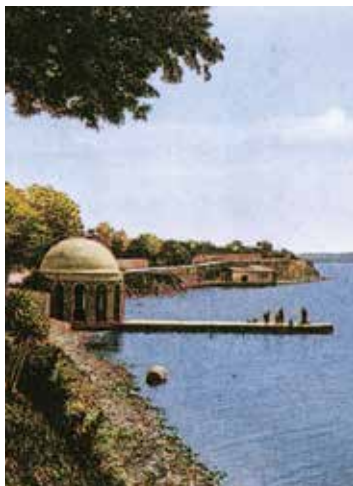

Topografska karta Arbanasa iz 1764. godine

Zadar

Carska fontana

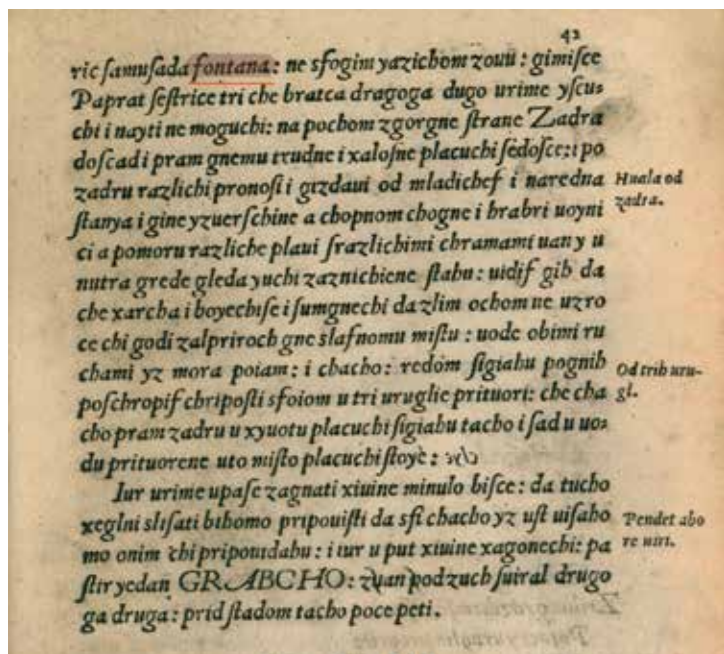
J. Medini, koji se posebno pozabavio tim natpisom, s pravom zaključuje da je u *blizini izvora na Kolovarama, поближе неутврђених димензија и особина* postojalo svetište posvećeno tom orijentalnom božanstvu.^[4] Do tog je zaključka došao analizom samog natpisa, u kojem stoji da je dedikant M. Publicius Campanus bio za života aeditus, tj. čuvar svetišta, a pošto su se svetišta posvećena Apolonu Likijskom vrlo često nalazila pokraj izvora, mora se pomisliti da je tu na Kolovarama postojao hram posvećen tom božanstvu. Prihvaćajući u potpunosti argumente koji govore u prilog postojanja takva svetišta. Vrlo je vjerojatno da je taj *arcus* pripadao upravo hramu posvećenu Apolonu Likijskom, jer se na području oko *fontane* ne spominje nikakva druga monumentalna građevina iz rimskog doba kojoj bi eventualno mogao pripadati.

U srednjovjekovnim izvorima često se spominje taj izvor vode, i to kao *fontana*, iz čega se može naslutiti da je u to vrijeme postojala oko izvora neka građevna konstrukcija, o kojoj, međutim, nikakvih pismenih svjedočanstava nemamo, a niti je dosada arheološki identificirana. Ta se *fontana* prvi put u povijesnim izvorima spominje u vezi s ekspedicijom najamnika katalonskog kapetana Dalmasija 1313. godine protiv Zadrana, koji su se dvije godine ranije pobunili protiv Mlečana. Taj se kapetan sa svojom vojskom utaborio kod *fontane* upravo radi lakšeg snabdijevanja vojske pitkom vodom, ali i zato da neometan dobiva pomoć od mletačkog brodovlja.^[5] Godine 1345. zbog istih se razloga kod *fontane* utaborila mletačka vojska, kada je krenula protiv pobunjenog Zadra, i tom je prilikom podigla pravo utvrđenje od zemlje i balvana, a djelomice i od kamena, s nizom kula. *Fontana* se spominje također i u više drugih pisanih

4 J. Medini, Kult Apolona Likijskog u Jaderu, str. 131 i d.

5 V. Brunelli, Storia di Zara, str. 439—440.

izvora iz srednjeg vijeka, a o popularnosti tog izvora i u kasnija vremena govori i činjenica da o njemu pjeva Petar Zoranić u svojim *Planinama* napisanim 1536. godine, dakle prije nego je sagrađena kružna građevina koju danas vidimo na tome mjestu. U tome prvom romanu hrvatske književnosti, po ugledu na Sannazzarovu *Arkadiju* i na antičke pjesnike, posebno Ovidija, Zoranić je napučio zadarsku i ninsku okolicu mitološkim bićima. Tako je on rastumačio i podrijetlo našeg izvora pričom o mladiću Papratu i vili Stani, u kojoj je Paprat, kad ga je Apolon ubio, pretvoren u taj izvor.^[6]

Snimljeno s jedinog poznatog primjerka prvog izdanja Zoranićevih *Planina* <Mletci 1569>

6 Petar Zoranić, *Planine*; Juraj Baraković, Vila Slovinka, Zagreb, 1964, Zb. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 8, str. 108.

Godine 1546. zadarski kapetan Agostino Canal dao je sagraditi osmerokutni kameni zdenac, iznad kojega je podigao monumentalni paviljon kružna oblika što se svojim stražnjim dijelom naslanja na strmu liticu uz samu morsku obalu. Okruglu kupolu od opeke nose osam snažnih pilona međusobno povezanih lukovima. U unutrašnjem dijelu paviljona nalazi se kamena ploča s natpisom u kojem se lijepim distisima na latinskom jeziku govori da je to korisno djelo učinio Agostino Canal. Natpis glasi:^[7]

FONTE HOC IN VITREO LVDIT
 NVNC CANDIDA NAIS
 IN QVO LVDEBAT DORIS
 AMARA PRIVS
 ERGO HAVSTVM LATICES
 SITIBVNDVS CIVIS ET HOSPES
 HVC VENIAT QVISQVIS
 PER MARE CARPIT ITER
 ET MERITA CELEBRET
 PRAEFECTVM LAVDE CANALEM
 HOC TAM QVI CVNCTIS
 VTILE FECIT OPVS
 MCCCCXLVI

SAD IGRA SE ČISTA NAJADA
 U KOM SE IGRALA OPORA
 DORIDA PRE.
 STOGA NEK GRAĐANIN ŽEDAN
 IL' STRANAC ŠTO BRODI PO
 MORU
 DOĐE OVAMO SVAK' VODE DA
 ZAGRABI TE.
 I NEK NAMJESNIKA PO ZASLUZI
 SLAVI KANALA
 KOJI KORISNO TO UČINI DJELO
 ZA SVE.
 1546.

7 Natpis je dosada objelodanjen nekoliko puta; Albo presentato a Lissa a Sua Sacra Maestà l'Imperatore Francesco Giuseppe I nel giorno 12 Maggio 1875, redatto e stampato per cura dell'Amministrazione Comunale... del Municipio di Zara; T. ERBER, Le colonia albanese di Borgo Erizzo presso Zara, Ragusa, 1883, str. 51; A. Nani, Zara e i suoi dintorni, Zara, 1877, str. 89; A. Nani, Notizie storiche della città di Zara, Zara, 1883, str. 181; A. Benvenuti, I provvedimenti d'acqua per la città di Zara nei secoli passati. II Dalmata, 45. 1910, Nr. 67 (24. VIII.), str. 1; A. Benvenuti, Storia di Zara, str. 363; I. Petricioli, o. c., str. 550. Petricioli, u tom radu donosi i vrlo lijep prijevod B. Glavičica na hrvatski jezik (str. 551). Tekst natpisa s istim prijevodom vidi i u I. Petricioli, Opskrba vodom na području Zadra od ranog srednjeg vijeka do 1838. godine, o. c., str. 24.

Natpis iz 1546. godine u unutrašnjosti Carske fontane

Tijekom vremena ta krasna renesansna građevina sve je više propadala. U XVIII. st. ona je dvaput popravljena. Godine 1775. popravlja je providur Giacomo Gradenigo, ali je već iz opisa u katastiku generalnog providura Angela Memma iz 1789. godine vidljivo da je ta *fontana* u to vrijeme u potpuno ruševnu stanju.^[8] Poslije godinu dana (1790.) generalni providur Angelo Diedo dao ju je temeljito renovirati i uz to je dao sagraditi lijepi kameni gat ispred same fontane za pristajanje brodova.^[9] Zadnju obnovu *fontane* i mula uradila je građevinska firma Duca d.o.o. 1995. godine.^[10]

Od samog svog dolaska u ovaj kraj arbanaški doseljenici se služe vodom iz te *fontane*. No, nisu oni tu uzimali vodu samo za piće, nego i za pranje rublja. To je, naravno, izazvalo prosvjede drugih korisnika tog izvora, posebno one iz obližnjeg lazareta, pa je 1759. godine generalni providur Francesco Diedo izdao naredbu, koja se morala čitati u župnoj crkvi u blagdanskim danima, kojom se strogo zabranjivalo, pod prijetnjom globe od 50 dukata, da se dalje onečišćuje izvor.^[11]

Vodom iz te *fontane* opskrbljivali su se Arbanasi i drugi korisnici vrlo dugo, sve do najnovijeg vremena.^[12]

8 U tom *Catastico generale delle fabbriche...* konstatira se da je građevina *in totale rovina* i da *abbisogna d'un generale ristauo*. Taj se dokument čuva u Povijesnom arhivu u Zadru (Catastri, 35).

9 O tome C. F. Bianchi, *Fasti di Zara religioso-politico-civili*, 7.ara, 1008, str. 115: *I 7 9 0 . . . II medesirr.o Provveditm- gpnorale Angelo Diedo fa restaurare la Fontana imprcmic in tiorgo Erizzo, e vi fa fare un molo per comodita dei naviganti.*

10 http://www.duca.hr/duca_Fontana.htm#slikaFontana07.htm, pristupljeno 17. veljače 2018.

11 T. Erber, o. c., str. 50—51. Na str. 129—130 donio je Erber cijeli tekst te naredbe.

12 T. Erber, o. c., str. 51. spominje da su se u njegovo vrijeme opskrbljivali vodom u toj fontani kako pomorci, tako i Arbanasi.

Potrebno se na koncu osvrnuti i na naziv te *fontane*. U mnogim ispravama, kao i u narodu, ta se *fontana* naziva *Carskom fontanom* (*Fontana dell' Imperatore, Pozzo dell' Imperatore*), taj naziv u vezi je s narodnom tradicijom po kojoj je voda u tu *fontanu* dovedena nekim tajnim kanalima iz vodovoda što ga je dao sagraditi car Trajan.^[13] Ta je legenda nastala, vjerojatno, zbog toga što je trasa rimskog vodovoda prolazila nedaleko same *fontane*, pa je neupućenima moglo izgledati kao da vodovod zaista nosi vodu prema mjestu *fontane*. Ta je legenda, međutim, bez osnova, jer nisu otkriveni ni najmanji tragovi nekog odvojka rimskog vodovoda prema *fontani*, a niti bi opskrba *fontane* vodom iz vodovoda bila potrebna s obzirom na izdašnost izvora živom vodom.^[14]

13 V. Brunelli, *Storia di Zara*, str. 130—139.

14 Stipčević, Aleksandar. *Kulturno povijesni spomenici u Arbanasima (Zadar): povodom 250-godišnjice doseljenja zadarskih Arbanasa*. Zadar: Mjesna zajednica Arbanasi; Centar Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1977., str. 22—27

STARI ZADARSKI ZDENAC ZA SNABDIJEVANJE BRODOVA

Jugoistočno od Zadra, na obali Zadarskog kanala, u predjelu Kolovara nalazi se zanimljiva kružna građevina poput paviljona koja natkriva zdenac žive vode. Poznata je s imenom „fontana”. Nalazi se tik uz more, na žalu i naslanja se na strminu koja se tu, sastavljena od lapora, okomito diže iz žala preko 4 m. U starini je služila za snabdijevanje brodova vodom, pa zbog te specifične namjene zaslužuje da se obradi u ovom Zborniku.^[15]

Povod da napišem ovaj članak dala mi je četiristota obljetnica izdanja Zoranićevih *Planina* koja se ove godine slavi.^[16] Malo je kome poznato da je Petar Zoranić taj izvor vode obuhvatio svojim literarnim djelom povezavši ga s jednim od „prtvora”. Zoranić je, oduševljen prirodnim ljepotama svog rodnog kraja, ugledajući se na Ovidijeve „Metamorfoze”, veći broj izvora u okolini Nina i Zadra okitio svojevrsnom mitologijom. Izmislio je niz pričica o pretvaranju vila i pastira u izvore, biljke i cvjetove. Takva jedna priča povezana je i s našom *fontanom*. Mladić po imenu Paprat sin boga Dunaja i vile Save stigao je u primorje čuvši za ljepotu vile Stane, kćeri vile Žarke kojoj je bog Neptun dao „za dar” Zadar. Između Paprata i Stane razvila se ljubav, a bog Apolon koji je bio u Stanu zaljubljen, ubije ih oboje. Paprata su roditelji pretvorili u izvor koji se nalazi sjeveroistočno od Zadra, a Žarka vidjevši mrtvu Stanu „na brigu, polag mora”, zamoli Neptuna da i nju pretvori u vrelo. Zoranić naivnom etimologijom tumači postanak riječi *fontana*: *I jer od ljudeh tuj općecih u dijački ali latinski jezik dugo vrime vrulja ta f o n s S t a n e* ča reći hoće

15 Ivo Petricioli, Stari zadarski zdenac za snabdijevanje brodova. Pomorski zbornik, 7, 1969, str. 545—553.

16 Isto

vrulja Stane, zva se, tako i pake zvana bi, da pake u jednu rič samu sada **Fontana** ne svojim jazikom zovu.^[17]

Fontana je poznata mnogo prije Zoranićeva vremena. Nalazeći se na morskoj obali i obilujući vodom mogla je dobro koristiti vojskama koje su opsjedale Zadar. Kod nje se utaborila vojska mletačkog plaćenika Dalmacija za opsade 1311. - 1313. i mletačka vojska za opsade 1345. - 1346.^[18] Spominje se i u nekim srednjovjekovnim dokumentima. Tako se 25. IV 1343. govori o nekom Novoši Dragoslavovu koji je *ortolanus ad Fontan(am)*.^[19] Poznata je i crkva sv. Marka *ad fontem*.^[20] God. 1520. spominje se *locus de la Fontana prope civitatem Jadre ubi erat fusta triremis Faletra*.^[21]

God. 1546. naš je izvor bio neupotrebljiv, jer mu se voda miješala sa slanom morskom vodom. Zadarski gradski kapetan Agostino Canal^[22] (1546. -1547.) dao je sazidati zdenac u koji će se voda slijevati i natkriti ga zidanim paviljonom da se zaštite i voda i ljudi koji će po nju svraćati. Okrugli oblik te građevine označen je na maketi Zadra koja se datira oko god. 1565.^[23] (slika na slijedećoj stranici). Označena je na nacrtu S. Boucaulta^[24] iz

17 Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knj. 8; Petar Zoranić, Planine; Juraj Baraković, Vila Slovinka, priredio Franjo Švelec, Zagreb 1964, str. 108.

18 V. Brunelli, Storia della città di Zara, Venezia 1913. str. 440 i 457.

19 Codex diplomaticus, Vol. XI, str. 57.

20 Povij, arhiv u Zadru, Spisi zadarskog notara Teodora de Prandino, Instrumenti god. 1428—33, sv. 12, str. 141'.

21 Prema ispisima iz Povij, arhiva u Zadru u ostavštini G. Prage u Biblioteca Marciana u Veneciji, Fasc. 11.

22 A. Benvenuti, Storia di Zara dal 1409 al 1797, Milano 1944, str. 363.

23 I. Petricioli, Maketa Zadra u Pomorskom muzeju Venecije, Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, Knj. II, Zadar 1958, str. 103.

24 Povij, arhiv u Zadru, Karta br. 265.

god. 1675. i na nacrtu koji obuhvaća Kolovare i predio današnjih Arbanasa iz početka XVIII st.^[25]

Detalj s makete Zadra u Museo Storico Navale u Veneciji. Prikazuje ostatke rimskog vodovoda, *fontane*, crkvice sv. Krševana i sv. Marka

Popravljala se u doba providura Gradeniga (1775.).^[26] Četrnaest godina kasnije bila je skoro sasvim porušena. Ovako je opisana u katastiku providura A. Mema: *Fontana nazvana carevom (detta dell'Imperatore), sastoji se od okrugle zgrade sastavljene od devet lukova nad pilastrima od kojih postoje sada samo tri jako oštećena. Ima po sredini zdenac ograđen zidom dovoljne visine sa živom vodom (acqua perenne). Na zidu koji se naslanja na teren ima zidanu klupu i ploču s natpisom. Bočno ima dvije zidane niše s kamenim kadama, sada razbijenim, koje su nekad služile za kupanje. Sasvim je u ruševnom stanju i potreban je temeljit popravak.*^[27]

25 Archivio di Stato u Veneciji, Provveditore delle fortezze B. IV, 113.

26 Benvenuti, I. c.

27 Povijesni arhiv u Zadru, Catastico generale delle fabbriche... istituto con Terminazione Primo Maggio 1789 dell... Angelo Memo IV Prov. generale in Dalmazia ed Albania MDCCLXXXIX, str. 47'.

Popravio ju je temeljito godinu dana kasnije providur A. Diedo i dao sagraditi kameni gat (mul).^[28]

Danas su paviljon i zdenac prilično dobro sačuvani, konstrukcija je čvrsta i nema opasnosti od rušenja. No zub vremena i nehaj posjetilaca učinili su svoje, tako da izgledaju dosta dotrajalo i bijedno. Bit će potrebno taj spomenik u što skorije vrijeme temeljito konzervirati.

Kako sam spomenuo^[29], paviljon je kružnog oblika i prislonjen je uz visoku obalu. Tlocrt pokazuje nešto nepravilan krug. Promjer mu iznosi 7,40 m. Trećinu opsega obuhvaća udubina u stijeni, a ostale dijelove opsega sačinjava osam piona Piloni su široki 80 cm, debeli 70 cm, visoki 2,80 m. Imaju imposte visoke 14 cm i spojeni su polukružnim lukovima, pa svaki lučni otvor ima visinu od 3,70 cm i širinu od 1,23 m. Piloni su zidani pravilno, kamen je ili pritesan ili fino klesan. Vidi se da su bili prezidani. Lukovi i imposti su pomno klesani šiljatim dlijetom. Svaki se luk sastoji od pet kamena. Srednji najuži, ustvari ključni kamen, malo strši prema vani. Kupola koja se diže nad lukovima i nad stijenom konstruirana je od opeka. Danas je obložena izvana cementnim namazom koji datira između dva rata. Prema starim fotografijama^[30] vidi se da je bila obložena malterom s tucanom opekam. Na vrhu se nalazio klasicistički akroterij u obliku kanelirane vaze. Podnožje paviljona je zakošeno, što se danas ne vidi jer je zatrpano žalom. Na visini poda unutrašnjosti isklesan je zaobljeni pojas koji je markirao granicu između zakošenog podnožja i piona i tvorio ulaznu stepenicu u otvore između

28 Bianchi C. F., *Fasti di Zara religioso-politico-civili*, Zadar 1888, str. 115.

29 Ivo Petricioli, *Stari zadarski zdenac za snabdijevanje brodova*. Pomorski zbornik, 7, 1969, str. 545—553.

30 Albo presentato a Lissa a sua sacra Maesta l'Imperatore Francesco Giuseppe I nel giorno 12 Maggio 1875, redatto e stampato per cura dell'Amministrazione Comunale... del Municipio di Zara; Benvenuti, o. c. fig. 37.

pilona. Danas je taj pojas jako oštećen i sačuvao se uglavnom samo na pilonima. Na paviljon se naslanja kameni gat koji je sagrađen 1790. Širok je 4,95 m, dugačak 20,50 m. Vrh (*glava*) mu je polukružan.

Sam zdenac ima oblik nešto nepravilna osmerokuta. Dug je 3,70 m, a širok 3,20 m. Ograđen je zidićem od opeka debelim 35, a visokim 76 cm. Ima kamenu poklopnicu sastavljenu od deset uskih ploča. Na udubljenje u zidu naslanja se zidana klupa visoka 63 cm, široka 40 cm. Na visini od 180 cm od klupe uzidana je kamena ploča široka 113,5 cm, a visoka 93. Ima isklesani okvir širok 10 cm s jednostavnom profilacijom. Na ploči je isklesan natpis iz vremena A. Canala. O natpisu koji je isklesan na ploči detaljno je pisano na str. 14.

Dakle slikovit položaj *fontane* na Kolovarama nije inspirirao samo Zoranića, nego i nekog dosad nepoznatog latinistu koji je, da bi proslavio gradnju god. 1546. sastavio ove kvalitetne elegijske distihe. Poslužio se alegorijom: bistru izvorsku vodu poistovjetio je s Najadom, nimfom gorskih izvora, a gorku i slanu morsku vodu s morskom nimfom Doridom. Suprotstavio je njihove osobine. Najada je bijela, čista — candida, a Dorida je gorka, opora — amara.

Ovaj objekt zaslužuje punu pažnju. Nije mi poznato da drugdje postoji na Jadranu jedna slična monumentalna česma namijenjena pomorcima. Po nazivu *fontana* zajamčenom već god. 1343. moramo smatrati da je već u srednjem vijeku postojala određena arhitektura oko izvora. Od starine se dakle taj izvor, koji je igrom prirode izbio uza samu obalu, iskorištavao i zahtijevao da ga se na određen način ogradi i zaštiti od mora. Ono pak što je dao izgraditi gradski kapetan A. Canal ide u red monumentalne arhitekture. U to vrijeme mletačka je vlast ulagala znatna sredstva da se Zadar što bolje utvrdi, jer se granica turskih posjeda primakla dobrano gradskim zidinama. U okviru tih radova sagrađena su i monumentalna gradska vrata prema kopnu po nacrtu Michele Sanmichelija. Završena su tri godine prije *fontane*. U to doba zrele renesanse, monumentalnost i reprezentativnost glavne su odlike arhitekture, a posuđeni klasični motivi lako se daju u tu svrhu upotrijebiti. Tako je oko zdenca koji sam po sebi nije monumentalan, sagrađen veliki paviljon. Bočno od njega, kako nam svjedoči opis iz katastika od god. 1789., nalazile su se dvije niše s kamenim kadama za kupanje, što je sve zajedno upotpunjavalo monumentalnost kompozicije. Šteta što te niše nije dao obnoviti A. Diedo. I sam prigodni natpis pisan biranim latinskim jezikom u skladnoj formi elegijskog distiha sasvim je u skladu s onim što se htjelo postići arhitekturom. Promatrana tako paralelno s onim što je o njoj u isto vrijeme pisao Zoranić (*Planine* su dovršene 1536.) *fontana* postaje dragocjen dokument o kulturnoj klimi koja je postojala u Zadru, usprkos

Damoklovom maču turske opasnosti.

Providur A. Diedo zaslužan je kao restaurator tog objekta. Zahvaljujući njegovoj brizi paviljon je obnovljen. Vidjeli smo da su god. 1789. postojala samo tri luka. Ako već nije obnovio niše, on se pobrinuo da izradi nešto mnogo korisnije — gat, da pomorci kojima je voda i bila prvenstveno namijenjena lakše priđu *fontani*. Taj gat koji se do danas sačuvao značajan je spomenik lučkog graditeljstva. Sagrađen je od dobro klesana i vješto povezana kamenja. Prije tog gata postojalo je tek skromno pristanište, kako se može vidjeti na citiranim starijim nacrtima. ^[31]

31 Ivo Petricioli, Stari zadarski zdenac za snabdijevanje brodova. Pomorski zbornik, 7, 1969, str. 545—553.

Stoji, stoji, o, *Fontano*, stoji tamo izvore vode mjesta moga, još tisuću godina poji žedna usta čovjeka ubogoga! Stoji, stoji ukopana ko' prvog onog dana kad ugledale su te oči žedna čovjeka prognana. Stoji sa svojom snagom stoljeća, sudbino Arbanasa! Ti što slaviš snagu mora u nj gotovo uronjena; Zadra grada i otoka... Nikad dovršenih stoljeća. *Fontano*, ljepša od ičega, od svakog nevremena čovjeka prolaznoga... smrtnoga... Stojiš u svojoj snazi stupova, u rotondi vremena. Kako je lijepa ta tvoja kupola! Viša od tisućljeća na mulu tvome vezanih brodova. *Fontano*, mojega imena, izvore vode i plamena, vruljo života moga plemena! Stoji, stoji zdenče careva, skupljaj tu vodu Tulovih greda imena Velebitova. Nosiš na mulu tvome ogroman teret vremena; sve slave, o, *Fontano*, našega davnog brodovlja; vjetra slavu uhvaćenu u latinskim jedrima; u vjeri križeva od tebe napojenih brodova herojski što su umirali u obrani tebi najdražih zidina, ljudi. Oprala si te krvlju oblivene herojske grudi. *Fontana*, duboka je i čista tvoja voda što dijelila si je svima; didovima našim umornim težacima, ženama našim što *bjankariju* su u tebi prale po žalu tvome rastirale. *Fontano*, gledala si kako *škine konkulane* jedra podižu u slavu tvoju, *sarte*. *Krme* i *prove* nakrcane ljudima bez nade što plove gdje ih vali nose, do Lazareta dovezene, djeca i žene samo s jednom željom da se tvoje vode napiju, te vode što krvarila je iz stijene podno Vječnog Grada. Grada što za njih značio je nadu, novi početak, kraj muka. S vjetrom sreće pred tobom doneseni na mjesto koje zovu Kolovare, mjesto na kome se rane peru, *Fontano*, zastali su od ushita nijemi. U tišini ledena jutra iskricali se jesu na mulu tvome. Sunce je obasjalo njihovo Sutra, sunce što se novim jutrom rađa. Nova jutra, nova. Napojila se vode tvoje nova lađa. Tamo gore iza leđa tvojih gasili su vapno vodom tvojom precima. Velika si bila, *Fontano*, ogromna. *Fontano*, rotondo života, kruže zatvoreni, izvore nijemi Arbanasa, bila si mjestom spasa.

Otvorena zrakama ljubavi, raširenih ruku uzela si tu čeljad u zagrljaj sebi. Rijeko misterije beskućnika između neba i mača koji ih goni. Došli su žedni k tebi, *Fontano*, blagoslovljenom vodom tvojom gradili su hram *Zonji jon*, svetoj ženi, njoj najsajnijoj od bilo koje zvijezde na nebu. Kamen za kamen vezala je voda tvoja sve kale, sve ulice mjesta moga. *Fontano*, kupolo, znamenje mjesta moga, skupila si mir u srce čovjeka arbanaškoga, mir uz ognjišta naša. Zipke si prala, djetetu ih čiste novom darovala. Stoji, stoji, *Fontano*, u svojoj slavi, stoji u imenu Arbanasa; poji voćke koje će dati plodove nove; blagoslovi vodom grad Zadar sveti; posveti ga kao i uvijek i starca i mlada; budi uvijek ono što si onda bila; budi i sada ona što joj kameno bijela i čista na suncu Kolovara kupola blista. *Fontano*, stoji, stoji tamo gdje se svaki tvoj luk čovjeku smiješi, gdje svatko u duši pod svodom tvojim svoj osjećaj nosi, i gazda i sirotinja dolazi pod kupolu ti se skriti, ti izvore života biti, pod stupove tvoje koji tamo dolje na moru poput hrastova stoljeća naših stoje. Mislioci i ljubavnici u tvojoj se sjeni kriju i tobom se, *Fontano*, tvojom vodom studenom griju. Gledajući u suton sunce što to u more tone dok zvona Gospe tvoje, *Fontano*, u gloriји zvone, *gloria in excelsis*, to naši su stari htjeli; mir i voda život roda.

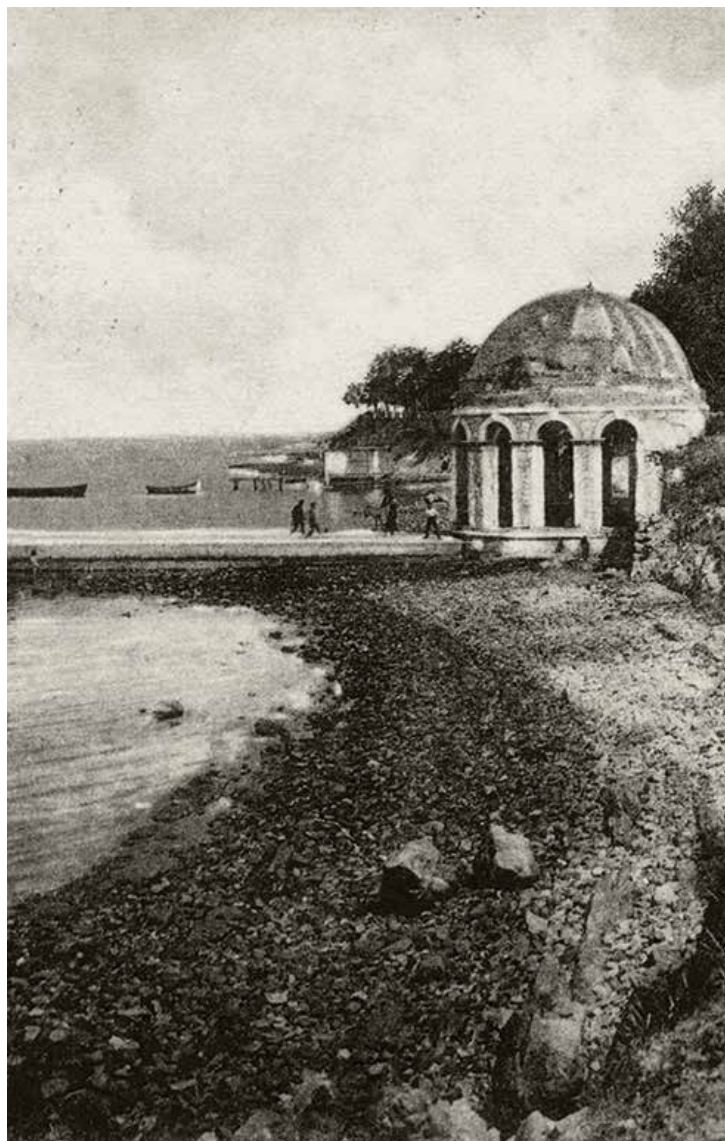
Glorija iz tebe izvire, glorijska i nada za mjesto Arbanase moje, za grad Zadar. Sutra i sada, *Fontano*, stoji, stoji na žalu Kolovara, ljepota tvoja nikog ne vara. Zove, zove nas voda tvoja, teci, rijeko, vruljo života moga, nemoj stati ni onda kad ne bude nas bilo. Blagoslovljeno neka je tvoje Velebita vrilo. Plovi, leti ko' galeba krilo u nova tisućljeća, napoji žedna usta, *Fontano*, sreća...

Ko' duša koja te prati široka poput mora, *Fontano*, stoj.
Tebi, koja si toliko velika i toliko draga, nije dopušteno samo našim simbolom biti; ti si *circulus vitae* čitavoga našega grada.
I stoga, izvore, Bernard je ovu izložbu pripremio i knjižicu složio, kako bi te u srca drugih usadio.

Ivica Matešić Jeremija
2018. godine

BILJEŠKA o AUTORU

Bernard Kotlar

rođen je u Zadru (u Arbanasima) 11. rujna 1956. godine od majke Lidije rođena Mazija i oca Maria gdje i danas živi i djeluje. Po struci električar, dugi niz godina radio je kao elektroprojektant industrijskih strojeva i uređaja. U Zadar je zaljubljen, a sa svojim Arbanasima je srastao i dušom i tijelom. S njihovom dugom, bogatom i prekrasnom poviješću posebice, koju je svojim mnogim uradcima; filmovima, knjigama i izložbama otrgnuo od zaborava i mlade naraštaje s njom upoznao. U njegovoj skromnoj, a čudesnoj radionici u Arbanasima nalazi se pohranjeno digitalizirano blago neprocjenjive vrijednosti. Blago je to o arbanaškom govoru, arbanaškim ljudima, životu i običajima, događajima, portretima.

Bernard Kotlar održava stalnu vezu i razmjenu s djelatnicima iz kulture i sporta Australije, Italije, Kosova, Švicarske i SAD-a, a te mnoge uratke objavljene u Zadru svi oni objavljuju u svojim sredstvima javnoga priopćavanja. Za djelovanje Bernarda Kotlara kosovski književnik Nexhat Rexha kaže:

- To je impresivna humanitarna, intelektualna i umjetnička djelatnost. Bernard Kotlar je s raskošnim dizajnerskim uradcima u knjigama, dokumentarcima, umjetničkoj fotografiji, izložbama i elektroničkim uradcima ušao duboko u kulturne vode tradicije zadarskih Arbanasa i Zadra. Njegovo umjetničko stvaranje ističe ga kao intelektualca dubokog profila u djelovanju na očuvanju arbanaške tradicije i šire. Njegovi projekti nemaju kraja i on će nas sigurno i ubuduće iznenađivati s vrijednim uradcima. ^[32]

Autor je deset multimedijских CD-a različitog sadržaja, devetnaest DVD-a i producent pet glazbena CD-a. Kod dvadeset knjiga pojavljuje se kao suradnik, urednik, grafičar i autor.

Za svoj multimedijски CD *Zadarski Arbanasi* 2002. godine dobio je Grb Grada Zadra za zapažene rezultate i postignuća u području kulture. Posebno je ponosan na multimedijски CD *Zadar* koji je uradio povodom dolaska svetog Oca Ivana Pavla II u Zadar 2003. godine. Od njega je dobio zahvalnicu uz dokumentaciju s kojom se potvrđuje da je CD arhiviran u Vatikanskom arhivu zbog njegove iznimne vrijednosti. Na 18. festivalu vojno dokumentarnog filma u talijanskom Braccianu u suautorstvu s Ivicom Matešićem Jeremijom dobio je prvu nagradu za film *Zadar-Maslenica 1993*. Autor je i prvog multimedijskog CD-a o zadarskoj košarci, prvog takvog projekta u svijetu. U slobodno vrijeme bavi se i digitalnom fotografijom, te je na tom području dobitnik nekoliko nagrada. [...]

Smatraju ga danas među najistaknutijim i najzaslužnijim Arbanasima, ali on to odbija s obrazloženjem: - Arbanasi su kroz povijest dali veliki broj znamenitih ljudi, kojima ja nisam niti do koljena. Njihova su djela velebna, a ja se zadovoljavam, ako je moj doprinos pomogao pri otkidanju od zaborava dijela bogate zadarske prošlosti, na koju svi trebamo biti ponosni. Samo veliki ljudi mogu biti veliki, kad se postave kao mali. ^[33]

32 Drago Marić, Još ima takvih ljudi. Zadar, S četiri kantuna, 2015, str. 182—185.

33 Isto

Izdavač
Gradska knjižnica Zadar

Za izdavača
Doroteja Kamber - Kontić

Autor izložbe i knjižice
Bernard Kotlar

Oblikovanje
Bernard Kotlar

Tisak
Grafikart d.o.o., Zadar

Naklada
100 primjeraka

Zadar, svibanj 2021.

FONTANA

GRADSKA KNJIŽNICA
ZADAR

